

КУЛТУРОМ ПАМЋЕЊА ПРОТИВ ЗАБОРАВА**

Положај српског језика у Брчком не разликује се много од положаја српског језика у Републици Српској и другим српским просторима. Разумије се, осим утолико што је ријеч о вишенационалној средини. Истовремено, положај српског језика у најмањој мјери је у вези са самим језиком, као и са језичком политиком, које, успут буди речено – и немамо. Положај српског језика у најдиректнијој је вези с нашим односом према сопственој прошлости, према култури и духовности уопште.

Присуствујући прошле седмице часовима на којима се полагао стручни испит из предмета Српски језик и књижевност, с темом „Обрада приповијетке Иве Андрића *Прича о кмету Симану*“, у три одјељења сам имала прилику да чујем карактеризацију књижевних ликова од ђака којима је било „жао аге који трпи самовољу једног кмета“, при чему наставнице уопште нису ђаке разувјериле и анализом увјериле у супротно – за ђаке, ага је „поштен јер тражи своје, док је кмет Симан непоштен јер задржава туђе, ага је увријеђен, а кмет Симан борбен“! Књижевна анализа базирана на површној поларизацији у чувеној приповијетци предочене друштвене стварности и „имовинских односа“, у сва три одјељења, завршила се, мање-више, неувјерљивом поентом како „у животу треба бити борбен и храбар“. Двије кандидаткиње, у уводу часа, нису извршиле готово никакву локализацију приповијетке, док је трећа колегиница, ђаке кратко упознала са сувим историјским чињеницама, као што је анексија Босне и Херцеговине, ослобађање од турског ропства и слично, које основцима у суштини не значе много. Зашто ово помињем? Зато што је индивидуални план рефлексија општег стања српске националне свијести, зато што овај (за мене најсвјежији) догађај из учионице, гдје се уче и млађим нараштајима преносе знања из националних дисциплина

---

* zorica.nikitovic@flf.unibl.org

** Излагање на Округлом столу *Положај и његовање српског језика у Брчко дијалекту БиХ*, 30. мај 2018. године, у Брчком.

– српске историје, језика, књижевности и културе, најбоље илуструју наш однос према прошлости, обиљежен забравом, немаром и незнањем, па онда нужно и кривотворењем. Да ли је вријеме да у свим структурама друштва почнемо отворено саопштавати да смо ми у посљедња два вијека, у науци оцијењена као два политичка вијека, одњеговали дух системског затирања националног и вјерског идентитета? О томе српски православни филозоф Богољуб Шијаковић, каже сљедеће: „Једна од најизраженијих карактеристика нововековља јесте прогон светости, који прате релативизација вредности, фрагментација свести и илузионисање стварности”. При томе нам се „интенционално намеће структурална амнезија као гашење селектованих тачака у памћењу” која се „из сфере моћи преноси на историјску науку, књижевност, уметност, ‘теорију’, уопште ‘културу’, ради системске деформације, манипулације, и поништења памћења и сећања. Деформисано, конструисано и измишљено памћење има истовремено функцију забрављања”. За ову прилику, у најкраћим могућим цртама, покушаћу овај процес забрављања представити на три плана: историјском, књижевноисторијском и језичком.

1. Памћење као услов идентитета, веома је важно за народ који је дуго и често подвргаван системском притиску да промијени идентитет, као што је то случај са српским народом. Недавно је у Бањој Луци, у Палама и другим градовима Републике Српске, одржана промоција књиге историчара Драге Мاستиловића који се бави проучавањем страдања Срба у XX стољећу. Књига носи наслов *Затширање Срба у БиХ у XX вијеку*. Увод у причу о страдању на промоцији књиге био је и приказивање филма чији је аутор госпођа Мира Лолић Мочевећ *Душу не моћу убити*. Према ријечима аутора, суштински коријен страдања Срба у БиХ, протегнут још у дјелима појединих римокатоличких идеолога који су сматрали да ријека Дрина мора бити граница два свијета: западног – римокатоличког и источног – православног. Том процесу се, према ријечима професора Мاستиловића у XX в. придружио и исламски фактор, у настојању да од БиХ направи исламску земљу. Српски народ је током XX в. био изложен великим страдањима и класичном геноциду, с тенденцијом понављања злочина деведесетих година, и с јасном тежњом да се српска нација и православље западно од Дрине у потпуности униште.

Дакле, с аспекта историје, дужни смо најприје освијестити чињеницу да су Срби једини народ на свијету који је, према ријечима историчара Милоша Ковића, у једном вијеку страдао три пута, а да ту чињеницу још увијек није спреман да проблематизује! А управо је до тог страдања дошло забрављање, забрав претходног страдања и забрав према жртва-

ма. Док се ми освијестимо, преиспитамо и пресаберемо зашто смо од већинског народа у БиХ спали на народ који чини једва 30% становништва у БиХ, Срба ће нестати с историјске позорнице.

2. Ово непамћење страдања, светости жртава, посљедично се пренијело и на науку о књижевности, тако да су се читав низ деценија теме страдања и православне духовности налазиле, и још се увијек налазе, ван корица уџбеника. Ако бисмо их се због њихове умјетничке вриједности у настави ипак дотицали, онда је то било у кључу братства и јединства, праћено импровизацијама, фрагментацијама и кривотворењима, а све у циљу ослабљења нашег националног и духовног идентитета. И заиста, сада се налазимо на таквом степену духовног и националног мрака да је требало да се појаве Јевреји, који нас неколико посљедњих година, промовишући властиту културу сјећања на страдање свог народа, к'о слијепце водају по Израелу из којег се враћамо пробуђене свијести да о страдањима властитог народа не памтимо ништа, а тек по неко, као колегиница Тања Аничих, одважи се да по тамо научној методологији разматра, и у школској настави интерпретира мотиве српске књижевности о страдању. Користим ову прилику да најавим књигу у издању Друштва наставника српског језика и књижевности под насловом *Ми знамо судбу*, антологију српског пјесништва о националном страдању у XX вијеку, аутора Ранка Поповића која ће дати значајан допринос незаборављању страдања и жртве.

Кад је у питању тема светости, у научној литератури и културној историји Срба, често се истичу два почетка. У једном свом раду о Светом Сави Павле Ивић ће рећи следеће: „Две су личности у историји за коју се везују многи почеци у развоју српског народа. Једну од тих личности сви добро знамо и често је се сећамо. То је Вук Караџић. [...] Другу личност од које воде разноструки почеци помињемо много ређе. Она нам је даља по времену па самим тим и по свему ономе што иде заједно с временском удаљеношћу. А ипак то не може избрисати чињеницу да на изворишту многих токова стоји име Саве Немањића [...]” Исту вододјелницу култура, указујући на дисконтинуитет српске културне историје, Јован Деретић је вербализовао другачије. Он сматра да су културну историју Срба одредила два бијега – Растков бијег у манастир и Доситејев бијег из манастира. Доситејевим бијегом из манастира и преласком на нову културну парадигму утрли смо пут заборављању светости као духовној категорији и веома важној књижевној теми.

3. Овај тренд заборављања није мимоишао ни науку о језику, како на универзитетском тако и на школском нивоу. Бројне катедре српског језика и књижевности на српским просторима с највећом спремношћу су одговориле на захтјев заборава и потирања прошлости, па је дијахронија српског језика на неким факултетима, сведена на минималну мјеру, скоро па угашена. Кад је у питању настава српског језика у школама, иста је ситуација – историја српског језика у наставним програмима основне школе стала је у један једини „исход”: *Познаје основне етапе у развоју књижевности језика код Срба и најзначајне културноисторијске стеномике*. И то тек у 8. разреду, када ћаке упознајемо са појмом језичке прошлости. Оваква формализација наставе на универзитетском, али и на школском нивоу, проистекла је из чињенице да смо сами у нашој културној свијести српкословенски период српског језика свели на предвуковски период, као да српског језика прије Вука није било. Помињањем српског средњовјековног језичког наслеђа само у склопу предвуковског периода, пренебрегава се постојање шестовјековне традиције и континуитета најдужег књижевног језика у Срба, чиме је златни вијек српске књижевности, „век светлости”, тиме посљедично и језика Светог Саве, кроз наставне програме практично задобио статус музејских антиквитета. За историчара српског језика стандардизација српског језика у XIX в. само је једна од етапа језичке прошлости код Срба, а никако њена исходна тачка. Научна конференција медиавелиста одржана прошле године у Вишеграду освјежила је спознање о цијеловитости српског етничког, културног и језичког простора, обједињеног историјским континуитетом који датира још од прије времена старих писарских школа, те дијалекатска подлога српског штокавског говора, ијекавског, екавског и икавског изговора јата. Учесници конференције својим рефератима су показали да огромна већина језичких иновација – којима се српски језик, односно штокавско нарјечје одваја од аутентично хрватске чакавштине и словеначке кајкавштине – настаје управо на подручју Хума, чија се припадност српском језичком простору, према историчарима, може пратити још од IX стољећа, односно од времена преднемањих српских кнежевина територијално дефинисаних у спису Константина Порфирогенита „De administrando imperio” – дакле од IX а не од XIX вијека!

Долазимо до питања шта је смисао наставе српског језика и књижевности на свим нивоима? Прочитаћу циљеве студијског програма из додатка дипломи – (катедре у Новом Саду): „Требало би да студенти срп-

ске књижевности и језика овладају основним теоријско-методолошким појмовним апаратом и приступима проучавању књижевности у историјском и савременом контексту; да стекну увид у историју српске књижевности (усмене и писане од првих сачуваних писаних трагова до савременог доба), и то укорењене у национални, јужнословенски и европски културноисторијски контекст; да се упознају са основним токовима и репрезентативним делима јужнословенских, европских и светских књижевности; да упознају шире дијакхронијски сагледане токове српске културе; да стекну способност за самостални аналитичко-критички приступ појединим књижевним делима, те способност за развијање истих вештина и знања код властитих ученика; да стекну основе лингвистичког образовања у сагледавању и проучавању нужне међуусловљености књижевности и језика као њеног медијума; да овладају граматичким и правописним каноном српског језика као стандардом који је резултат предоченог историјског развоја и да се упознају са његовим дијалектолошким варијантама.”

Као што се може примијетити, скоро половина ових циљева припада проучавању и спознавању прошлости. Заборав на три тематска плана: историјском, књижевноумјетничком и језичком, можемо методолошки и другачије поставити па говорити, с једне стране, о заборавању проистеклом од нас самих, феномену који је Мило Ломпар назвао *духом самојорицања* а, с друге стране, ненаучним кривотворењима од стране новонасталих народа из окружења.

1. Наше заборавање властите прошлости, оног њеног дијела прије реформе, маргинализовање одређених књижевних дјела и споменика, првенствено оних који су везани за духовни живот Срба, као што је на примјер, *Закономправило Светиої Саве*, стожерна књига у задобијању самосталности Српске Цркве и крманаш средњовјековног законодавства. Ово је у складу са европским трендовима и духом секуларизације, тј. посвјетовњачења свега што се одликовало светошћу. На овај начин миленијумску писменост Срба у нашој културној историји у претходном вијеку свели смо на два вијека Вука. У најновије вријеме, као што нам је свима познато, српска писана заоставштина с ових простора погрешно се реинтерпретира полагањем од савремене вјерско-националне подјеле примарно српске штокавштине. Тако се, на примјер, икавски штокавски говори проглашавају хрватским, зато што се већина носилаца ових говора данас осјећа Хрватима. Притом се прећуткује чињеница да су у посљедњем рату, сасвим плански, с Купрешке висоравни (Вуковско и

Равно поље) протјерани Срби икавци као последњи српски носиоци млађег икавског дијалекта. Ту се није радило само о борби за простор, већ прије о потреби да се избришу српски трагови на подручју икавских штокавских говора. Рекавши да данашњи српски језик има два изговора – екавски и ијекавски, зар ми сами икавске говоре не проглашавамо хрватским?!

2. Заборављање односно грубо кривотворење српске културне и језичке прошлости од стране Хрвата и Бошњака у покушају отуђења српског културног наслеђа. Ово не чуди јер ако у XX в. људски живот није био поштеђен, како ће онда бити поштеђени сакрални објекти, књижевни споменици, културна баштина и друге културне датости. Само на подручју Славоније уништено је на десетине цркава и манастира, скоро да више нема трага да је ту некада постојало православље. Исто је и на Косову и Метохији. И за овај други план кривотворења нисмо без одговорности јер неистини смо дужни супротставити се истином, на ненаучне приступе одговарати научним приступом. Нама се међутим у напору властитих вишевјековних самооправдања чини да носимо тешку историјску судбу вјечитог бирања једног, тј. мањег од два понуђена зла. За илустрацију навешћу наш однос према појму тзв. „босанског” или тзв. „бошњачког” језика. Мало ко сем историчара и историчара језика би знао објаснити да су у својој суштини оба појма синоними, до 90-тих година прошлог вијека били су апсолутни синоними, истозначнице. И *Босанац* и *Бошњак* су етници, означавају становника Босне. Историјски гледано етник **Бошњак**, као и ктетик **‘бошњачки’** (придјев изведен од етника) има значење „становник Босне” или „русага босанскога”, како се то у нашим средњовјековним повељама каже (независно од вјероисповјести), а не „припадник народа”. У старосрпским повељама етноним бошнанинъ има значење ‘становник Босне’ и представља лексичко-семантички појам којим се кроз средњи вијек означавала територијална припадност земљи *Босни*. Примјери повеља из средњовјековних владарских канцеларија Котроманића, Твртковића и других босанских владара (Повеља бана Твртка кнезу Вукцу Хрватинићу из 1354. године) најбоље илуструју семантички опсег датог појма: а томоу свѣдоци добри бошнане: кнезь влан добровоєвиѣи н съ братиоѡмъ; жоупанъ црѣнѣгъ н съ братиоѡмъ... (ССА¹ 2,169/12–14). прнсегла є госпоѣ бана мати н не синъ господинъ банъ тврѣтко двѣма на десете добрѣхъ бошнанъ кнезѣ влаткѣ влъкославнѣхъ (присегнула је

¹ ССА (Стари српски архив)

госпођа банова мати и њен син, господин бан Твртко са дванаестицом добрих Бошњана кнезу Влатку Вукославићу.) ... (ССА2: 2003, 71/3). У повељи бана Твртка Котроманића којом даје „вјеру/виру/веру господску” кнезу Влатку Вукославићу „добри Бошњани” се помињу више пута: *дали сѣ вѣрѣ свою господьскѣ и присегли сѣ двѣма на десетѣ доврѣхъ кошнанъ. (2) а томѣ свѣдоци добри кошнанѣ пѣрѣка воевода и сѣ братиномъ, нѣвахънъ нѣвановиѣхъ и сѣ братиномъ владиславъ ѡбрадовиѣхъ и сѣ братиномъ (ССА4: 2005, 116/6–7). Поред етнонима **КОШНАНИНЪ** паралелно егзистира и етноним **КОСАЊИЦЪ**. Њ господаринъ краљъ ѡчинниѣхъ с господариномъ херѣцегомъ и по свитѣхъ с властелинъ косанѣнцини (Г² 4: 2011, 79/76–77). Да се именица Босанац није у потпуности лексикализовала види се по томе што уз њу стоји именица лѣдникъ (људи): *злѣ рѣчи и хотиниѣхъ зла коѣхъ сю била мѣю косанѣнцини лѣдникъ и двѣрѣвѣнцини (Г 4: 2011, 79/30).**

Радмило Маројевић у књизи *Српска њолиѣтика о еѣносу, језику, књижевном сѣангарду и ѡисму* стиховима П. П. Његоша показује значење ових етничких имена у XIX стољећу. Петар I Петровић Његош етнонимом *Бошњаци* назива православне Србе из Босне – јер су само они притекли у помоћ у првом српском устанку. Да се властита именица *Бошњаци* односила на православне Србе из Босне, свједочи нам *Пјесма Карађорђу*, коју је спјевао владика Петар I Петровић Његош. У њој налазимо и ове стихове:

Кад то чуше Бугарци јунаци,
Херцеговци и млади **Бошњаци**
Млоги родна мјеста оставише,
У Србију равну ускочише.
(Петар Петровић Његош 1851: 38)

Сматрам да ће језичка политика, једног дана када је дефинишемо, бити сврсисходна и дјелотворна само онда када се буде градила на темељу свеукупне тисућљетне културе Срба. Без шире националне платформе из које би проистацао, српски филолошки програм је мртво слово на папиру. За Вука се сликовито, према ријечима Меше Селимовића, каже да је *традећи рушио*, односно, *рушећи традио*. Нововјековље, утемељено на том рушилачком нагону, довело је до тога да је садашњи историјски тренутак по питању биолошког опстанка српског народа упитан. Наш је приоритетни задатак да покушамо отргнути од заборав свеукупну срп-

² Г (Грађа о прошлости Босне)

ску историјску, културну и језичку прошлост од времена равноапостолних Ђирила и Методија и Светог Саве па до данас. Да радимо, прегалнички да радимо, свако по мјери својих снага и послова на које је призван. То би значило да су представници власти дужни да нам помогну у заштити и афирмацији српске културе, кроз већи фонд часова српског језика у основним и средњим школама, а не да проучавање и његовање језика у средњим стручним школама сводимо само на два часа седмично и онда ламентујемо како су нам ђаци неписмени. Задатак наставника као најодговорнијих дјелатника на плану мисије његовања српског културног наслеђа и православне духовности, јесте да градиво тумаче значајки, тачно, свесрдно и сугестивно, у историјском континуитету научних чињеница, било да се ради о језику, било о тематско-идејном плану дјела. А задатак научника, осим да унапређују науку, јесте да научно разобличавају сва кривотворења, било она подметана од стране других народа, било интерпретацијама трасираним нововјековним идеологијама.

Статус и његовање српског језика уопште, па и статус српског језика у дистрикту Брчко, у најтјешњој је вези с проучавањем, његовањем и поштовањем српске националне историје, страдања и светости, те српског језика у његовом тисућљетњем континуитету. Не смијемо да заборавимо да су наши преци били свеци, мученици, хероји, да смо и ми свецијелим животом својим дужни да потомцима преносимо истину. Другачије речено, својим професионалним, хришћанским и људским подвигом овдје смо тек да премостимо и спојимо двије генерације – претходну и потоњу. Свијест о таквој нашој мисији требало би да нас наоружа дубоком свеодговорношћу о значају дјелатности коју у своме времену вршимо.